

Правова природа та проблеми визначення збитків у сфері відповідальності за порушення земельного законодавства

Бахур Олександр Валерійович¹

Опубліковано	Секція	УДК
30.01.2026	Право	349.6

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18935171>

Анотація. У статті здійснено комплексний науково-правовий аналіз проблем визначення розміру шкоди, заподіяної земельним ресурсам порушенням земельного законодавства, у контексті застосування чинних методик розрахунку збитків і притягнення винних осіб до юридичної відповідальності.

Особливу увагу приділено дослідженню недоліків нормативно-правового регулювання, що визначає порядок обчислення шкоди, зокрема положень Методики визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства, затвердженої наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України від 27.10.1997 року № 171.

У результаті проведеного дослідження встановлено, що окремі чинні методики визначення розміру шкоди, заподіяної порушенням земельного законодавства, через наявні концептуальні та нормативні недоліки не забезпечують належної реалізації завдань кримінального та кримінального процесуального законодавства. Виявлено, що частина таких методичних підходів фактично орієнтована переважно на використання у межах адміністративних проваджень, оскільки спрямована на формалізоване визначення економічного розміру збитків, тоді як їх застосування у кримінальному провадженні, де необхідним є доведення суспільно небезпечних наслідків та інших елементів складу кримінального правопорушення, часто виявляється недостатньо обґрунтованим або процесуально вразливим.

На прикладі аналізу окремих методик розрахунку шкоди, завданої земельним ресурсам та ґрунтовому покриву, показано, що їх зміст і закладені розрахункові механізми не повною мірою відповідають сучасним викликам, зокрема тим, що виникли у зв'язку з повномасштабною агресією російської федерації проти України.

Обґрунтовано, що окремі чинні методики визначення збитків у сфері земельних відносин фактично обмежують сферу свого застосування адміністративними процедурами.

Запропоновано, в Україні доцільним є запровадження єдиного ефективного підходу до визначення економічних збитків, завданих унаслідок забруднення земель. Зокрема, для розрахунку таких збитків варто застосовувати уніфіковану методику, призначену для визначення розміру шкоди, заподіяної земельним ресурсам у результаті порушення вимог природоохоронного законодавства. Запровадження єдиної методики

¹ доктор філософії в галузі права, адвокат, старший викладач кафедри господарського та адміністративного Донецького національного університету імені Василя Стуса, Україна, 21000, м. Вінниця, вул. Грушевського, буд. 2 ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5725-5210>

сприятиме забезпеченню узгодженості правозастосовної практики, підвищенню об'єктивності розрахунків та ефективності відшкодування шкоди, завданої земельним ресурсам.

Ключові слова: захист земель, забруднення, відповідальність за порушення земельного законодавства, шкоди, збитки, кримінальне правопорушення.

Legal Nature and Problems of Determining Damages in the Field of Liability for Violations of Land Legislation

Annotation. The article provides a comprehensive scientific and legal analysis of the problems related to determining the amount of damage caused to land resources as a result of violations of land legislation in the context of applying existing methodologies for calculating damages and bringing liable persons to legal responsibility.

Particular attention is paid to the analysis of the shortcomings of the regulatory and legal framework governing the procedure for calculating environmental damage, in particular the provisions of the Methodology for Determining the Amount of Damage Caused by Contamination and Littering of Land Resources as a Result of Violations of Environmental Legislation, approved by Order No. 171 of the Ministry of Environmental Protection and Nuclear Safety of Ukraine dated October 27, 1997.

The study establishes that certain existing methodologies for determining the amount of damage caused by violations of land legislation, due to their conceptual and regulatory shortcomings, do not ensure the proper implementation of the objectives of criminal and criminal procedural legislation. It is revealed that some of these methodological approaches are in fact primarily oriented toward application within administrative proceedings, as they are aimed at the formalized determination of the economic amount of losses. At the same time, their application in criminal proceedings, where it is necessary to prove socially dangerous consequences and other elements of the corpus delicti, often proves to be insufficiently substantiated or procedurally vulnerable.

Based on the analysis of particular methodologies for calculating damage caused to land resources and soil cover, it is demonstrated that their content and the calculation mechanisms embedded in them do not fully correspond to contemporary challenges, including those arising from the full-scale aggression of the Russian Federation against Ukraine.

It is substantiated that certain existing methodologies for determining damages in the field of land relations effectively limit their scope of application to administrative procedures.

It is proposed that Ukraine should introduce a unified and effective approach to determining economic losses caused by land contamination. In particular, a standardized methodology designed to calculate the amount of damage inflicted on land resources as a result of violations of environmental legislation should be applied for such calculations. The introduction of a unified methodology would contribute to ensuring consistency in law enforcement practice, increasing the objectivity of calculations, and improving the effectiveness of compensation for damage caused to land resources.

Keywords: land protection, contamination, liability for violations of land legislation, damage, losses, criminal offense.

Вступ

Постановка проблеми. У контексті становлення та розвитку правової держави важливого значення набуває забезпечення ефективного механізму охорони прав і законних інтересів учасників земельних правовідносин, що виступає однією з ключових гарантій їх реалізації. Невід'ємним елементом захисту порушених прав у цій сфері є застосування передбачених законодавством заходів юридичної відповідальності до осіб, які допустили порушення вимог земельного законодавства.

У сучасних умовах особливої актуальності набуває проблема забезпечення належного рівня дотримання правових норм шляхом ефективного застосування механізмів юридичної відповідальності за порушення земельного законодавства, важливим елементом яких є відшкодування завданих збитків.

Практика застосування земельного законодавства свідчить про наявність значної кількості порушень, які зумовлюють заподіяння шкоди земельним ресурсам, що, своєю чергою, потребує належного визначення її розміру та подальшого відшкодування у встановленому законом порядку.

Однією з ключових умов притягнення винних осіб до майнової відповідальності у сфері земельних правовідносин є визначення розміру збитків, завданих унаслідок порушення вимог земельного законодавства. Водночас на практиці саме цей елемент механізму відповідальності викликає значні труднощі, що зумовлено складністю оцінки негативного впливу на земельні ресурси, недосконалістю нормативно-правового регулювання відповідних процедур, а також відсутністю єдиного підходу до визначення правової природи таких збитків.

Додаткові проблеми виникають у зв'язку з тим, що у законодавстві та правозастосовній практиці нерідко ототожнюються або по-різному трактуються поняття «шкода» та «збитки», що призводить до неоднозначного розуміння їх змісту у сфері земельних правовідносин. Це, у свою чергу, ускладнює процес доказування у судових спорах, пов'язаних зі стягненням збитків, а також впливає на ефективність механізму захисту прав держави, територіальних громад та власників земельних ділянок.

Окрему проблему становить застосування спеціальних методик визначення розміру шкоди, заподіяної земельним ресурсам, які використовуються органами державного контролю. Незважаючи на їх практичне значення, такі методики не завжди враховують реальний характер і масштаби негативного впливу на земельні ресурси, що нерідко стає підставою для оскарження розрахованих сум збитків у судовому порядку.

У зв'язку з цим дослідження правової природи збитків у сфері відповідальності за порушення земельного законодавства, а також виявлення основних проблем їх визначення та відшкодування набуває особливої актуальності як у теоретичному, так і у практичному вимірах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми визначення розміру збитків, завданих унаслідок порушення земельного законодавства, а також питання їх належного еколого-економічного обґрунтування неодноразово ставали предметом наукових досліджень українських учених та фахівців у галузі земельного, екологічного та господарського права. Значний науковий внесок у дослідження загальних проблем визначення збитків від забруднення природних ресурсів зробили українські вчені: О. Балацький, М. Белуха, М. Бублик, О. Веклич, С. Волошин, Б. Данилишин, С. Дорогунцов, К. Зубко, І. Комарницький, В. Колмакова, О. Крайник, О. Кузьмін, Л. Мельник, Й. Петрович, Ю. Стадницький та ін.

Метою статті комплексне дослідження правової природи збитків у сфері відповідальності за порушення земельного законодавства, а також виявлення основних проблем їх визначення та відшкодування в умовах сучасного розвитку земельних правовідносин.

Результати

Земля виступає унікальним природним ресурсом, який має стратегічне значення для забезпечення економічного розвитку, екологічної безпеки та сталого функціонування держави. З огляду на особливу цінність цього ресурсу на рівні Основного Закону визначено, що земля є основним національним ресурсом, що перебуває під особливою охороною держави та є об'єктом права власності Українського

народу [1]. При цьому конституційні норми встановлюють імперативний принцип особливої державної охорони землі як одного з найважливіших природних об'єктів.

Земля прямо або опосередковано відображена у низці положень Конституції України, зокрема у нормах, що гарантують кожному право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, невід'ємною складовою якого є земельні ресурси та ґрунти.

Подальший розвиток і конкретизацію зазначені конституційні положення отримують у Земельному кодексі України та інших нормативно-правових актах, які регулюють земельні відносини та визначають правові засади використання, охорони і відтворення земель.

Відповідно до статті 152 Земельного кодексу України відшкодування заподіяних збитків власникам землі та землекористувачам є самостійним способом захисту земельних прав. Відшкодування збитків – це цивільно-правова категорія. Тому на відповідні земельно-правові відносини поширюються загальні правила про відшкодування шкоди, встановлені цивільним законодавством. Проте застосування норм цивільного законодавства можливо тільки у випадку неврегульованості цих питань земельним або екологічним законодавством.

Збитки, як грошеве вираження шкоди, поділяються на реальні збитки і втрачену вигоду. Реальними збитками вважаються втрати, яких особа зазнала у зв'язку з пошкодженням або знищенням речі, а також витрати, які були чи будуть здійснені особою для відновлення свого порушеного права. Крім того, до збитків відносять і доходи, які особа могла б одержати, якби її право не було порушено. В останньому випадку мова йде про неодержані доходи, тобто про втрачену вигоду [2, с. 398].

В юридичній літературі підкреслюється, що відшкодування земельно-правових збитків має певні особливості. По-перше, воно може бути як способом цивільно-правової відповідальності особи за вчинене земельне правопорушення, так і заходом застосування за правомірні дії. В останньому випадку відшкодування заподіяних збитків потрібно розглядати як гарантії захисту земельних прав відповідних суб'єктів. Відшкодування правомірних збитків закріплюються саме земельним законодавством, в той час як відшкодування протиправних збитків регулюється також додатково цивільним законодавством. Норми цивільного законодавства застосовуються в цьому випадку субсидіарно, якщо ці відносини не врегульовані земельним законодавством.

По-друге, земельно-правові збитки, як правило, відшкодовуються у повному розмірі. Їх розмір визначається з урахуванням витрат на відновлення родючості землі, а також доходів, які власник земельної ділянки або землекористувач міг би одержати від землі і які він не одержав за час до приведення землі до стану, придатного до її використання за призначенням, або до повернення самовільно зайнятої ділянки. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» передбачає специфіку за екологічні (у т. ч. земельні) правопорушення. Відповідно до статті 69 вказаного Закону шкода, заподіяна внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, підлягає компенсації, як правило, в повному обсязі без застосування норм зниження розміру стягнення.

По-третє, земельно-правові збитки відшкодовує не тільки заподіювач збитків, а також ті суб'єкти, в інтересах яких вони діяли (вигодонабувач). При цьому, правило про відшкодування збитків вигодонабувачами застосовується лише у випадках заподіяння збитків правомірними діями. Наприклад, при прийнятті розпоряджень органів державної виконавчої влади або рішень органів місцевого самоврядування щодо викупу (вилучення) земельних ділянок з метою передачі (надання) їх іншим суб'єктам, збитки власникам землі та землекористувачам, компенсують юридичні та фізичні особи, в інтересах яких було прийнято відповідне рішення. У випадках прийняття незаконних (протиправних) рішень, розпоряджень збитки відшкодовує орган державної влади

або місцевого самоврядування, який його прийняв (стаття 155 Земельного кодексу України) [2, с. 400-401].

Для визначення розміру збитків або ж шкоди застосовуються спеціальні нормативно затверджені методики. Наразі в Україні діють наступні методики, на підставі яких здійснюється обчислення розміру збитків і втрат, завданих навколишньому природному середовищу, зокрема:

- Порядок визначення та відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 19 квітня 1993 р. № 284 [3];

- Методика визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства, затверджена наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки від 27.10.1997 № 171 [4];

- Методика визначення розміру шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельних ділянок, використання земельних ділянок не за цільовим призначенням, псування земель, порушення режиму, нормативів і правил їх використання, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 25.07.2007 № 963 [5].

Застосування зазначених методик має важливе значення для забезпечення єдиного підходу до визначення розміру шкоди, заподіяної земельним ресурсам, а також для подальшого відшкодування відповідних збитків у встановленому законодавством порядку.

Відповідно до Методики визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства затвердженої наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки від 27.10.1997 № 171, розмір шкоди від забруднення земель визначається за такою формулою:

$$P_{ш} = A \times G_{оз} \times P_{д} \times K_{з} \times K_{н} \times K_{ег},$$

$P_{ш}$ – розмір шкоди від забруднення земель, грн;

A – питомі витрати на ліквідацію наслідків забруднення земельної ділянки, значення якого дорівнює 0,5;

$G_{оз}$ – нормативна грошова оцінка земельної ділянки, що зазнала забруднення, грн/м²;

$P_{д}$ – площа забрудненої земельної ділянки, м²;

$K_{з}$ – коефіцієнт забруднення земельної ділянки, що характеризує кількість забруднювальної речовини в об'ємі забрудненої землі залежно від глибини просочування;

$K_{н}$ – коефіцієнт небезпечності забруднюючої речовини;

$K_{ег}$ – коефіцієнт еколого-господарського значення земель.

Разом з тим, аналіз зазначеної формули дозволяє констатувати наявність низки концептуальних і практичних недоліків. Передусім слід звернути увагу на те, що формула значною мірою базується на економічному показнику – нормативній грошовій оцінці земельної ділянки. Водночас такий показник має переважно економічне спрямування та використовується насамперед для цілей оподаткування, регулювання земельних відносин та визначення вартості земельних ділянок. У зв'язку з цим він не повною мірою відображає реальні екологічні втрати, спричинені забрудненням земель, а також не враховує фактичний масштаб негативного впливу на стан ґрунтів та інших компонентів довкілля.

Окремої уваги заслуговує положення Методики, відповідно до якого у разі відсутності нормативної грошової оцінки конкретної земельної ділянки для розрахунку

шкоди застосовується нормативна грошова оцінка одиниці площі ріллі по Автономній Республіці Крим або по області.

Застосування середнього регіонального показника нормативної грошової оцінки ріллі по області у випадках, коли нормативну грошову оцінку конкретної земельної ділянки не проведено, може суперечити одному з базових принципів майнової відповідальності – принципу повного відшкодування шкоди. Відповідно до загальних засад цивільно-правової відповідальності особа, яка завдала шкоди, зобов'язана відшкодувати її у повному обсязі, тобто в такому розмірі, який відповідає фактичним втратам потерпілої сторони або держави. Унаслідок цього розрахована сума відшкодування може істотно відрізнятись від фактичних екологічних та економічних втрат, що виникли внаслідок забруднення або засмічення земель.

Крім того, використання нормативної грошової оцінки саме ріллі як базового орієнтира для розрахунку шкоди може призводити до викривлення результатів, оскільки забруднення або засмічення може відбуватися на землях іншого функціонального призначення – наприклад, землях природно-заповідного фонду, рекреаційного, водоохоронного чи іншого природоохоронного призначення. У таких випадках застосування середнього показника для ріллі не відображає реальної екологічної цінності земель та масштабів заподіяної шкоди.

Таким чином, використання середніх показників нормативної грошової оцінки замість індивідуалізованої оцінки конкретної земельної ділянки знижує точність визначення розміру шкоди та не повною мірою узгоджується з принципом повного відшкодування шкоди, що свідчить про необхідність удосконалення відповідних положень методики визначення збитків, завданих земельним ресурсам.

Крім того, формула передбачає використання фіксованого коефіцієнта питомих витрат на ліквідацію наслідків забруднення земельної ділянки. Такий підхід не враховує реальних витрат на відновлення земель, які можуть істотно відрізнятись залежно від характеру забруднення, його масштабу, глибини проникнення забруднюючих речовин, типу ґрунтів, а також необхідних заходів з рекультивациі та відновлення родючості земель.

Окремою проблемою є те, що запропонована методика враховує лише обмежене коло параметрів забруднення, залишаючи поза увагою низку важливих екологічних чинників. Зокрема, не враховуються тривалість негативного впливу забруднення, можливість міграції забруднюючих речовин у суміжні природні компоненти, вплив на підземні води, втрати біорізноманіття, а також довгострокове зниження родючості ґрунтів.

Методика орієнтована переважно на визначення прямого екологічного збитку, пов'язаного із самим фактом забруднення земельної ділянки, тоді як непрямі екологічні та соціально-економічні наслідки деградації земельних ресурсів фактично не враховуються. Це обмежує можливості комплексної оцінки шкоди, заподіяної довкіллю.

Слід також враховувати, що зазначена Методика була розроблена наприкінці 1990-х років, у зв'язку з чим її положення не повною мірою відповідають сучасним підходам до оцінювання екологічних збитків, які дедалі більше ґрунтуються на екосистемному підході та принципах сталого розвитку.

Отже, недосконалість зазначеної формули полягає у її спрощеному характері, домінуванні економічних показників над екологічними, використанні фіксованих коефіцієнтів та обмеженому врахуванні фактичних екологічних наслідків забруднення земель. Це зумовлює необхідність подальшого удосконалення підходів до визначення розміру шкоди шляхом розроблення більш комплексних методик, які б враховували як економічні, так і екологічні параметри впливу на земельні ресурси.

Проблемні аспекти застосування зазначених методик проявляються також у визначенні підстав для здійснення розрахунку розміру шкоди. Так, відповідно до

пунктів 7, 7-1 Методики визначення розміру шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельних ділянок, використання земельних ділянок не за цільовим призначенням, псування земель, порушення режиму, нормативів і правил їх використання, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 25.07.2007 № 963 підставою для здійснення Держекоінспекцією та її територіальними органами, Держгеокадастром та їхніми територіальними органами або виконавчими органами сільських, селищних, міських рад розрахунку розміру шкоди є матеріали справи про адміністративне правопорушення, які підтверджують факт вчинення правопорушення, а саме: акт перевірки або акт, складений за результатами здійснення планового або позапланового заходу державного нагляду (контролю); протокол про адміністративне правопорушення.

Аналогічний підхід закріплено і в Методичі визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства, затвердженої наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки від 27.10.1997 № 171. Відповідно до пунктів 4.1 та 5.1 цієї Методики, обчислення розміру шкоди здійснюється уповноваженими особами, що здійснюють державний контроль за додержанням вимог природоохоронного законодавства, на основі актів перевірок, протоколів про адміністративне правопорушення та інших матеріалів, що підтверджують факт забруднення/засмічення земель, протягом шести місяців з дня виявлення порушення.

Водночас відповідно до статті 211 Земельного кодексу України [6] за порушення земельного законодавства громадяни та юридичні особи несуть цивільну, адміністративну або кримінальну відповідальність відповідно до законодавства. Це свідчить про багатогалузевий характер юридичної відповідальності у сфері земельних правовідносин та передбачає можливість визначення і відшкодування шкоди також у межах кримінального провадження або під час розгляду цивільних позовів.

Крім того, чинним Порядком взаємодії між органами прокуратури, Національної поліції України, Служби безпеки України, уповноваженими органами державного нагляду (контролю) та державними спеціалізованими установами під час виявлення і здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля прямо передбачено можливість залучення працівників органів державного екологічного контролю як спеціалістів у межах кримінальних проваджень. Така участь спрямована на забезпечення належного фахового супроводу під час фіксації екологічних порушень, визначення їх наслідків та проведення необхідних розрахунків шкоди.

У зв'язку з цим окремі положення зазначеної Методики фактично звужують сферу її застосування лише до адміністративного провадження, що не повною мірою відповідає практиці застосування екологічного законодавства та потребам кримінального процесу. Таке обмеження може створювати додаткові процесуальні ризики, зокрема щодо можливості оскарження розрахунків шкоди, виконаних у межах кримінального провадження або використаних для пред'явлення цивільного позову в його рамках.

Особливо це стосується випадків, коли відповідні розрахунки здійснюються уповноваженим органом чи спеціалістом, залученим у порядку, передбаченому статтею 71 Кримінального процесуального кодексу України, або відповідно до вищезгаданого Порядку взаємодії. У такій ситуації формальне обмеження застосування Методики може бути використане стороною захисту як підстава для поставлення під сумнів належності та допустимості отриманих розрахунків, що, у свою чергу, може ускладнити доведення розміру завданої довкіллю шкоди у кримінальному провадженні.

Ще однією суттєвою проблемою правозастосування у цій сфері є відсутність чітких критеріїв для встановлення факту створення небезпеки для життя, здоров'я людей або довкілля. Водночас саме наявність такої небезпеки виступає обов'язковою ознакою

об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 239 Кримінального кодексу України [7].

Чинна Методика визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства, затверджена наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки від 27.10.1997 № 171, оперує переважно техніко-економічними категоріями, такими як «забруднення» та «засмічення» земель, і встановлює відповідні алгоритми грошового розрахунку шкоди залежно від характеру порушення, площі ураженої ділянки, маси та виду забруднюючих речовин, а також глибини їх проникнення у ґрунт.

Разом з тим, зазначена Методика фактично спрямована на визначення економічного розміру шкоди, заподіяної земельним ресурсам, і не містить чітко визначених критеріїв або інструментів, які дозволяли б оцінити наявність такої кримінально-правової ознаки, як створення небезпеки для життя, здоров'я людей чи довкілля. Унаслідок цього на практиці виникають труднощі при кваліфікації відповідних діянь, оскільки розрахунок шкоди за встановленими формулами сам по собі не свідчить про наявність або відсутність суспільно небезпечних наслідків, необхідних для застосування кримінально-правових норм.

Відповідно до положень Закону України «Про охорону земель» (зокрема статей 1 та 35) [8] засмічення земель розглядається як одна з форм їх псування. Водночас таке нормативне визначення має переважно природоохоронний та земельно-правовий характер і саме по собі не є достатнім для цілей кримінально-правової кваліфікації діянь, передбачених статтею 239 Кримінального кодексу України.

Це зумовлено тим, що не кожне псування або засмічення земельної ділянки автоматично створює небезпеку для життя чи здоров'я людей або для довкілля, яка є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони зазначеного кримінального правопорушення. Іншими словами, сам факт порушення вимог земельного законодавства не завжди свідчить про наявність суспільно небезпечних наслідків у розумінні кримінального права.

Зокрема, незначне засмічення земель інертними, малонебезпечними або тимчасово розміщеними матеріалами, як правило, не створює реальної загрози для життя чи здоров'я людей. У таких випадках порушення може тягнути адміністративну або цивільно-правову відповідальність, однак не завжди містить ознаки кримінального правопорушення.

Така нормативна невизначеність призводить до неоднакової правозастосовної практики та ускладнює доведення складу кримінального правопорушення у справах, пов'язаних із забрудненням або засміченням земель, що вказує на необхідність удосконалення відповідних методичних підходів та їх узгодження з вимогами кримінального законодавства.

В Україні доцільним є запровадження єдиного ефективного підходу до визначення економічних збитків, завданих унаслідок забруднення земель. Зокрема, для розрахунку таких збитків варто застосовувати уніфіковану методику, призначену для визначення розміру шкоди, заподіяної земельним ресурсам у результаті порушення вимог природоохоронного законодавства. Запровадження єдиної методики сприятиме забезпеченню узгодженості правозастосовної практики, підвищенню об'єктивності розрахунків та ефективності відшкодування шкоди, завданої земельним ресурсам.

Висновки

Наявність суттєвих прогалин і недосконалостей у нормативно-правовому регулюванні порядку визначення розміру шкоди, заподіяної внаслідок порушення

земельного законодавства, створює ризики уникнення винними особами юридичної відповідальності, а також ускладнює ефективне відшкодування завданих збитків. Особливо гостро ця проблема проявляється у випадках, коли притягнення до відповідальності здійснюється із застосуванням кримінально-правових механізмів, що вимагають чіткого та обґрунтованого встановлення розміру шкоди.

У зв'язку з цим особливого значення набуває удосконалення методик визначення шкоди, які мають забезпечувати їх універсальне застосування у різних видах юридичних проваджень. Такі методики повинні бути придатними не лише для адміністративної практики, а й для використання у кримінальному та цивільному судочинстві, де до доказування розміру шкоди висуваються значно вищі вимоги щодо обґрунтованості, точності та наукової достовірності розрахунків.

З метою підвищення ефективності правового механізму захисту земельних ресурсів доцільним є розроблення оновлених підходів до визначення шкоди на основі мультидисциплінарного підходу із залученням фахівців у галузях екології, ґрунтознавства, геології, економіки природокористування та права. У межах такого підходу необхідно сформулювати чіткі, об'єктивні та науково обґрунтовані критерії, які дозволяють встановлювати випадки, коли заподіяна земельним ресурсам шкода внаслідок протиправних дій створює небезпеку для життя і здоров'я людей або становить загрозу для довкілля.

Наразі відсутність нормативно визначених порогових значень та чітких критеріїв оцінювання небезпечності забруднення або псування земель істотно ускладнює кримінально-правову кваліфікацію відповідних правопорушень. Водночас така невизначеність негативно впливає і на практику відшкодування шкоди, оскільки створює підстави для оскарження розрахунків та ставить під сумнів обґрунтованість встановленого розміру збитків.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Аграрне та земельне право України: сучасна парадигма і перспективи розвитку : колективна монографія / за ред. д.ю.н., проф. А.П. Гетьмана та д.ю.н., проф. Т.В. Курман. Харків : Юрайт, 2022. 576 с. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1a2742a4-400b-4121-bc7d-ae3d21473534/content>.
3. Порядок визначення та відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам: Постанова Кабінету Міністрів України від 19 квітня 1993 року № 284. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/284-93-%D0%BF#Text>.
4. Про затвердження Методики визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства: Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України від 27.10.1997 року № 171. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0285-98#Text>.
5. Про затвердження Методики визначення розміру шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельних ділянок, використання земельних ділянок не за цільовим призначенням, псування земель, порушення режиму, нормативів і правил їх використання: Постанова Кабінету Міністрів України від 25.07.2007 року № 963. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-2007-%D0%BF#Text>.
6. Земельний кодекс України: Закон України від 25 жовтня 2001 року № 2768-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3-4. Ст. 27. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>.

7. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2341-14>.

8. Про охорону земель: Закон України від 19.06.2003 року № 962-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 39. Ст. 349. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text>.